

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.439.4:636.2

Болтянська Л.О.,
к.е.н., доцент

Таврійський державний агротехнологічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ АГРАРНОГО РИНКУ

Анотація. Ринкова економіка є найефективнішою формою організації створення суспільного продукту. В статті розглянуто організаційно-економічні основи формування та розвитку аграрного ринку. Запропоновані напрями використання можливостей покращення ефективного функціонування аграрного ринку, зокрема економічного напрямку: цінкові та інвестиційні важелі, різновид форм власності, кредитування та податкове регулювання; та організаційного характеру - правові основи формування ринку, створення мережі збуту продукції, створення ринкової інфраструктури, розробка нових технологій.

Ключові слова: аграрний ринок, державна підтримка, державне регулювання, спеціалізація, ціноутворення, ринкова інфраструктура.

Постановка проблеми. Світовий досвід свідчить, що ринкова економіка є найефективнішою формою організації економічного життя суспільства, за якою продукт створюється не для власного споживання, а для споживання іншими за допомогою процесу обміну. У розвинених країнах така форма організації виробництва доведена до досконалості. В кожній національній країні ринок поділяється на сегменти, одним з яких є ринок предметів споживання, в тому числі ринок продовольства, який в свою чергу сегментується на продовольчі ринки: зерна і хлібопродуктів, насіння соняшнику і олії, картоплі, цукру, плодово-овочевої продукції, виноградарсько-виноробної продукції, хмелю, а також ринки тваринницької продукції та птахівництва. До важливих передумов ринкових відносин слід віднести створення організаційно-економічних основ ринку без яких формування і розвиток ринку продукції не можливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження організаційно-економічних основ формування і функціонування аграрного ринку, продовольчого забезпечення, ціноутворення, державної підтримки агро-виробників присвячені дослідження багатьох вітчизняних вчених та провідних економістів, а саме: М.Й.Маліка, Ю.Ф. Мельника, В.Я. Месель-Веселяка, О.М. Могильного, В. П.Т. Саблука, О.Г. Шпикуляка,

О.М. Шпичака та інших науковців. Натомість, незважаючи на широкий спектр питань, охоплених дослідженнями, деякі аспекти розвитку аграрного ринку залишаються актуальними та потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статі. Метою статі є висвітлення організаційно-економічних основ формування та розвитку аграрного ринку.

Виклад основного матеріалу. Розвиток аграрного сектору економіки є важливою умовою формування єдиного ринкового простору країни. Сучасний розвиток ринку вимагає пошуку нових напрямів формування та функціонування ринку. До важливих передумов розвитку ринкових відносин слід віднести створення організаційно-економічних основ ринку без яких формування і розвиток аграрного ринку не можливо (рис.1)

У створенні ринку сільськогосподарської продукції немаловажну роль відіграє державне регулювання. В розвинутих країнах Сходу сільськогосподарське виробництво – одна з найбільш регулюючих державою галузей економіки. Передача функцій для забезпечення населення продуктами харчування ринковим структурам не означає звільнення держави від регулювання ринкових відносин.

Рис.1 Основи формування та розвитку аграрного ринку

Сюди входять відносини в виробництві і споживанні сільськогосподарської продукції та їх зв'язок з світовим ринком. Механізм державного регулювання аграрного сектору передбачає: державний контроль цін на основні види продовольства; обсягів їх поставок, а також створення необхідних запасів; прямі державні субсидії для стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції; непряме державне регулювання за допомогою економічних підойм (податків, процентних ставок тощо); система державного протекціонізму.

Вказаний механізм повинен врахувати багато економічних процесів, які проходять як у вітчизняному агропромисловому комплексі, так і в інших країнах. У Західній Європі, наприклад, фермер за рахунок ринкових цін одержує лише частину доходу, а решту доплачує держава. Так в Австрії рівень державної підтримки сільського господарства становить 44% до вартості продукції,

у Канаді – 47%, Швейцарії – 76%, у США – від 27 до 40%.

Зрозуміло, що при відсутності відповідних державних дотацій виробництво продукції, яка є неприбутковою, неминуче припиниться, тоді відкриються можливості для її постачання з закордонних країн. Таке становище є характерним для багатьох галузей країни, зокрема, для нашого вітчизняного садівництва. Плоди не включені в державний контракт, тому садівничі господарства не отримують кредити на одержання пального, мінеральних добрив та засобів захисту рослин, інших матеріалів, що ставить їх у загрозову ситуацію при виконанні комплексу робіт по догляду за багаторічними насадженнями. В США щорічно держава складає з фермерами угоди на окремі види продукції, згідно з якими вона зобов'язується закупити чи прийняти в заклад цю продукцію. Аналіз нашої аграрної політики і досвід ринкових відносин закордонних країн говорить про необхідність державного регулю-

вання відтворювальних процесів у сільському господарстві. Без державної підтримки аграрним підприємствам складно вести ефективно виробництво додержуючись законів ринку, через низьку і менш стійку, ніж в інших галузях, базу доходів, зумовлену хитливим характером сільськогосподарського виробництва.

Продовольчий ринок, особливо зараз, в період його становлення не повинен бути саморегулюючою системою. На етапі розвитку ринкової системи не можна обійтись без добре продуманих і організаційно-державних, регулюючих зі сторони держави ринкових механізмів, навіть в країнах з розвинутою ринковою економікою глибоко вивчають ринкові економічні процеси з метою забезпечення при необхідності сучасної регулюючої дії.

В умовах ринкової економіки будь-яке виробництво повинне забезпечувати прибуток у межах середньої норми. Якщо його немає, то таке виробництво втрачає всякий сенс для товаровиробника. Звичайно, необхідно здійснювати комплекс заходів, що забезпечують високу якість продукції, зниження її собівартості, а також її конкурентоспроможності. Коли цього не вдається через конкретні економічні умови, а продукція необхідна споживачу, то для стимулювання її виробництва одержують державні дотації, як це здійснюється в більшості країн щодо сільського господарства.

Сучасна федеральна аграрна політика США бере початок з кінця 20-х років. За 70-річний досвід роботи державою здійснено понад 100 різних заходів на підтримку сільського господарства і продовольчої політики. Нині в США діє понад 30 основних законів, які захищають інтереси фермерів. Однією з важливих складових аграрної політики є внутрішньодержавні сільськогосподарські програми. Вони згруповані за трьома блоками: підтримка доходу фермерів; підтримка ціни реалізації виробленої продукції; контроль пропозицій. Крім витрат на підтримку цін державна підтримка у Великобританії міститься у наданні дотацій на здійснення виробничих та зональних програм для підвищення ефективності сільського господарства. Норми встановлюються в залежності від 10 до 70 відсотків.

Таким чином, без подальшої підтримки зі сторони держави у вигляді різноманітних дотацій та надання пільгових кредитів аграрні товаровиробники все більше будуть відсторонятись від виробництва продукції цієї галузі з причини її збитковості та переключатися на інші більш рентабельні культури.

За останні роки в Україні докорінно змінилися підходи в ціноутворенні на продукцію аграрників. Нині практично на всі продукти ціни мають формуватися, виходячи з кон'юнктури ринку, залежно від якості і споживчих властивостей продукції, за домовленістю між покупцем та продавцем. Для ринкової економіки процес формування ціни повинен враховувати розширене відтворення, відшкодувати галузеві витрати та забезпечувати достатній прибуток на авансовий капітал з урахуванням терміну його обороту. Так наприклад, такі держави як Франція, Італія, де сільське господарство має значну питому вагу, політику підтримки сільського господарства проводили шляхом «ізоляції» ринку продуктів та створення системи цін, шляхом економічного бар'єра імпорту. Рівень ціни на ринку при цьому орієнтується на фіксовані владою «ціни підтримки». Держави, де сільське виробництво не має значну питому вагу підтримка агровиробників здійснюється шляхом прямих дотацій.

Ціни сільського господарства, зокрема на плодіву продукцію і продукти переробки повинні забезпечувати відтворення для зміцнення аграрних підприємств, що можливо тільки при державних дотаціях (30-35% від обсягу реалізованої продукції). Механізм цінового регулювання сільськогосподарського виробництва в США може бути використано для ціноутворення в АПК України. Політика формування цін та селянських доходів в США передбачає організацію спостереження динаміки ряду економічних показників: витрат на виробництво; паритету цін на засоби виробництва, які поставляються для потреб сільського господарства; прибутковості ферм, галузей виробництва та всього сільського господарства. Загальний механізм дії цінового регулювання США полягає у підтримці певного паритету – цільових цін, що встановлюються державою - з одного боку, а з іншого боку – ціни, які

склалися на ринку. Фермери реалізують продукцію по ринковим цінам, які можуть бути вище, або нижче цільових цін. Але наприкінці року або протягом року за авансовими виплатами фермер отримує різницю між цільовою ціною та ціною реалізації, тобто отримує додатковий прибуток.

Велике місце в успішному розвитку галузі займає спеціалізація і раціональна інтеграція з іншими галузями. Поглиблення спеціалізації, збільшення концентрації, розширення кооперації дає значний економічний ефект в усіх галузях громадського виробництва, у тому числі і агропромислового. Спеціалізація тісно пов'язана з підвищенням рівня концентрації галузі, сприяє впровадженню прогресивних технологій, ефективному використанню машин і механізмів, забезпечує більш ефективне використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, широке використання в галузі досягнень науково-технічного прогресу. Насамперед, спеціалізація виявляється в концентрації виробництва тих видів сільськогосподарської продукції, для яких сприятимуть ґрунтово-кліматичні та економічні умови. Поглиблення спеціалізації в аграрних підприємствах є одним з основних факторів забезпечення конкурентоспроможності підприємств і збільшення нагромадження капіталу. Його необхідно здійснювати з урахуванням можливих обсягів продажу свіжої продукції на внутрішньому ринку, виробництва сировини для промислової переробки продукції і для реалізації на зовнішньому ринку. Розмір господарств повинен відповідати раціональним параметрам. Наприклад, у садівничих господарствах, необхідно раціонально розвивати скотарство, кормовиробництво, бджільництво, організувати збереження і переробку плодової продукції. Проведені нами дослідження залежності ефективності виробництва від рівня спеціалізації показали, що високий рівень садівництва супроводжується високою питомою вагою товарної продукції у загальній вартості продукції по господарству: з підвищенням рівня спеціалізації зростає урожайність, яка в свою чергу впливає на підвищення продуктивності праці, зниження собівартості виробництва плодів, збільшення прибутку.

Основними принципами організації спеціалізованих господарств і об'єднань стають: високий рівень спеціалізації головної галузі, широкий розвиток інтеграції виробництва, товарної обробки, збереження і переробки продукції. Тому, на нашу думку, тільки спеціалізовані садівничі підприємства в змозі адаптуватися в ринкових умовах, зберігаючи при цьому технологію вирощування продукції, можливу її переробку і збереження, а в перспективі стануть основними конкурентами імпортової продукції на внутрішньому ринку.

Основна вимога до різних форм організації виробництва і праці - це сприйнятливість їх до ефективного використання досягнень науки і техніки в галузі і переведення її на промислову основу. Організаційні форми аграрного виробництва повинні відповідати певним вимогам, зокрема: 1) забезпечення досить високої ефективності роботи; 2) поступова орієнтація на світовий ринок продукції та послуг; 3) зведення до мінімуму потреби в робочій силі та енерговитратах; 4) максимальне скорочення органів управління або інших координуючих структур.

Висновки: Таким чином, створення і функціонування повноцінного ринку продукції аграрного виробництва неможливо без його організаційно-економічних основ формування, а саме: всебічної державної підтримки, за допомогою цінової та податково-кредитної політики; поглиблення спеціалізації та концентрації виробництва; реформування організаційних структур, поліпшення взаємовідносин між сферами виробництва, переробки та реалізації продукції; досконалого вивчення кон'юнктури ринку за допомогою маркетингу. Проте, всі ці фактори не впливатимуть на подальший розвиток аграрної галузі, якщо не буде вирішена найактуальніша проблема на сучасному етапі – активізація процесів відтворення. Це пов'язано перш за все тим, що планомірне відтворення це один - із найважливіших факторів інтенсифікації, бо саме через оновлення та модернізацію галузі передусім реалізуються найновіші досягнення науково-технічного прогресу, які впливатимуть на поповнення аграрного ринку вітчизняною продукцією.

Список літератури:

1. Березін О.В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку: монографія/ О.В. Березін. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 184 с.
2. Гладій М.В. Формування оптового ринку в Україні/ М.В. Гладій.- К.: ННЦ Інститут аграрної економіки, 2007. – 580 с.
3. Іванюта В.Ф. Розвиток аграрного виробництва регіону: методологічне забезпечення, стан та перспективи: монографія/ В.Ф. Іванюта В.Ф. – П.: РВВ ПолтНТУ, 2008. – 431 с.
4. Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012 – 182с.
5. Смоленюк Р.П. Державна фінансова підтримка сільського господарства при його реструктуризації / Р.П. Смоленюк // Інноваційна економіка. – 2013. – №1 (39). – С. 217-223.
6. Саблук П. Т. Ціноутворення та нормативні витрати в сільському господарстві (теорія, методологія, практика) / за ред. П. Т. Саблука, Ю. Ф. Мельника, М. В. Зубця, В. Я. Месель-Веселяка. – К., 2008. – Т. 1.
7. <http://www.economica.com.ua/agro/article/36111276.html>

Summary. *World experience shows that the market economy is the most effective form of economic life, for which the product is created not for their own consumption and for use other through a process of exchange. In developed countries this form of production is perfected. In each local country market is divided into segments, one of which is the market of consumer goods, including food market, which in turn segmented in food markets: grains and cereal products, sunflower seeds and oil, potatoes, sugar, fruit and vegetables, viticulture, wine production, hops and trade of livestock products and poultry. Important prerequisites of a market economy should include the creation of organizational and economic foundations of the market without the formation and development of the market products is not possible. The establishment and operation of a full-fledged market agricultural market production are not possible without organizational and economic bases of formation, namely comprehensive state support, through price and tax-credit policy; deepening specialization and concentration of production; reforming organizational structures, improving the relationship between the spheres of production, processing and sales; a thorough study of the market conditions by means of marketing. However, these factors do not affect the further development of the agrarian sector, if not the most urgent problem is solved at the present stage - intensification of the processes of reproduction. This is due primarily to the fact that the planned play this one - the most important factors intensify, because it is through renovation and modernization of the industry first implemented the latest scientific and technological advances that affect the replenishment of the agricultural market domestic products.*

Keywords: *agricultural market, government support, regulation, specialization, pricing, market infrastructure.*